

К.В.Тішечкіна, О.В.Артюхова

АКЦЕНТУАЦІЯ ДІЄПРИСЛІВНИКІВ. ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ

Окремою, самостійною проблемою в сучасному мовознавстві є наголошення дієприслівників української мови.

Наша робота присвячена акцентуації дієприслівників на *-ши/вши*, утворених від дієслів на *-ити/-ати, -ить*.

У пізньопраслов'янській мові дієприкметники на *-ьši*, утворені від дієслів на *-ěti/-ati, -ить*, мали два акцентні типи: акцентний тип А – з кореневим наголосом і акцентний тип С – з кінцевим наголосом [15, с. 162].

Старі форми на *-ши* досліджуваних дієприслівників у староукраїнській мові XVI–XVIIIст. не збереглися. На той час дієприслівники минулого часу утворювалися вже безпосередньо від основи інфінітива: після суфікса основи (*-i-* або *-a-*) виступав дієприслівниковий суфікс минулого часу *-вши*. При цьому дієприслівники **акцентного типу А** зберігають первісний кореневий наголос:

відєвши [2, с. 114, 215], *відєвше* [11, с. 12 зв., 23 зв., 221; 5, с. 87; 2, с. 15, 15 зв., 123, 145 зв., 149 – двічі, 174, 283 зв., 335, 336, 441] і *видєвше* [2, с. 14, 341 зв.]; – *відівши* [8];

слы́шавше [2, с. 91зв., 171, 254, 323 зв., 450; 12, с. 284), і *слы́шавше* [2, с. 91 зв., 171, 254, 323 зв., 450; 12, с. 284], і *слиха́вши* [18, с. 319].

Випадки суфіксального наголошування дієприслівників *виде́вше*, *слы́шавше*, *слихавши* у давніх українських пам'ятках слід пояснити впливом дієприслівників з наголошеним суфіксальним голосним типу *лежа́вши*, *стоя́вши*.

Дієприслівники **акцентного типу С** перейняли наголос інфінітива на суфіксі основи:

блища́вши [8];

верещи́вши [8];

гляді́вши [8];

горі́вши [8];

гримі́вши [8];

держи́вши [8];

дрижа́вши [8];

зрє́вши [12, с. 65]; – «Еней, се зрї́вши, дивовався...» [9, I, с. 150]; –

зрї́вши [8];

кипі́вши [8];

крича́вши [16, с. 352; 8];

лежа́вши ([4, с. 12]; – «Спав хлопець під вікном; *лежа́вши* навзнаки...» [13, VII, с. 98], *лежа́вши* [8]. В. М. Винницький виявив дієприслівник *лежа́вши* у говорах української мови з наголосом на суфіксі основи *-а-* [3, с. 402];

леті́вши [8] «Коли б я зміг відкрити простори, / *Злеті́вши* в божі небеса...» [7, II, с. 198], «Над нами має скорбними крильми / Шопенів марш, крізь мідь *злеті́вши* строгу» [13, III, с. 248], «І чайка, хтозна-відки *налеті́вши*, / Як мати, тужить-плаче над тобою» [13, V, с. 140], «Карл, Дюнуа і горда Діва б'ють / Англійську силу, *налеті́вши* ззаду» [13, VIII, с. 213], «Орел, зо шпиля *підлеті́вши* стрімкого, / Ширяє недвижно зо мною врівні» [13, VI, с. 268], «Із півдня *прилеті́вши*, соловей / Їм вічну славу голосно співає» [13, V, с. 137];

мовча́вши [8];

пища́вши [8];

свисті́вши [8];

сиді́вши [14, с. 112]; – *сиді́вши* [8];

скрипі́вши [6, с. 370; 8];

стоя́вши [16, с. 353], «*Стоя́вши* довго під дверми / І в коридорі безконечно...» [10, I, с. 314], «Вмер шпигун, *стоя́вши* в підворотні...» [10, III, с. 219], *стоя́вши* [8];

терпі́вши [16, с. 352], «Мов хмар без дощу пройдете над землею, / *Терпі́вши* много, ви безплотно помрете?» [18, XIII, с. 89], *терпі́вши* [8];

тремті́вши: «І, *затремті́вши*, руку він простяг...» [1, I, с. 150], *тремті́вши* [8];

тріщавши [8];
хрипівши [8];
шелестівши [8];
шипівши [8];
шумівши [8];
ячавши [8].

Таким чином, в українській мові дієприслівники на *-ши/-вши* акцентного типу А зберігають в українській мові первісний кореневий наголос. Дієприслівники акцентних типів В і С набули наголошення відповідних інфінітивів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бажан М. Твори: У 4-х т. // М.Бажан. – К.: Дніпро, 1984.
2. Баранович Л. Меч духовный // Л. Баранович. – К., 1666 (стародрук).
3. Винницький В. М. Українська акцентна система: становлення, розвиток // В. М. Винницький. – Львів: Біблос, 2002. – 578 с.
4. Вірші Климента Зиновієва сина (кінець XVII – початок XVIII ст.) // Пам'ятки українсько-руської мови і літератури. – Львів, 1912. – Т. 7. – С. 1 – 215.
5. Галятовській І. Ключ разуменія // І. Галятовській. – К., 1659 (стародрук).
6. Голоскевич Г. Правописний словник // Г. Голоскевич. – 7-е вид. – К.: Книгоспілка., 1930.
7. Грабовський П. Зібрання творів: У 3-х т. // П. Грабовський. – К.: Держлітвидав АН УРСР, 1959.
8. Інтегрована лексикографічна система „Словники України”, версія 1.05 / НАН України Інститут мовно-інформаційних досліджень. – К.: Довіра, 2001 – 2005.
9. Котляревський І. Повне зібрання творів: У 2-х т. // І. Котляревський. – К.: Вид-во АН УРСР, 1952. – Т. 1.
10. Малишко А. Твори: У 3-х т. // А. Малишко. – К.: Держлітвидав України, 1956.
11. Острозький збірник. – Острог, 1588 (стародрук). Цифрами позначаються аркуші стародруку, цифровими індексами – рахунки (перший рахунок індексом не позначається).
12. Радивилівській А. Огородок // А. Радивилівській. – К., 1676 (стародрук).
13. Рильський М. Твори: У 10-ти т. // М. Рильський. – К.: Держлітвидав України, 1960 – 1961.
14. Синопис – К., 1680 (стародрук).
15. Складенко В. Г. Праслов'янська акцентологія // В. Г. Складенко. – К., 1998. – 342 с.